

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Написання сеї книги було моєю давньою мрією. Від початку, коли я тільки став інтересуватись наукою, історія і література — людське життя і його відбиття в словесній творчості — однаково зробились предметом моїх інтересів. І коли головну масу часу і праці мені потім довелось віддавати роботі над історичним матеріалом: архівальним студіям, видавничій праці, обробленню курсу історії України і т. д. — то література українська і чужосторонська не переставали бути предметом моїх занять весь сей час. Я ні на хвилину не переставав слідити за її новинами, поступаюми в її обробленні, багато віддавав часу реферуванню, критиці, бібліографії української і світової літератури та добирав головніший матеріал до своєї підручної бібліотеки.

Пристаючи до видавання великого курсу української історії, я давав в нім багато місця оглядові письменності і словесного мистецтва, так що по моєму плану в рамках сього історичного курсу мав поволі виростати і огляд історії української словесної творчості як першорядної соціальної функції і многовартного джерела для пізнання соціального і культурного життя. Так в I томі «Історії України-Руси», виданім 1898 р., з'явився розділ, присвячений старому київському літопису, в т. III (1900) огляд літератури княжої доби, в т. VI (1907) — письменства і літератури XIV—XVI вв., в т. VII і VIII — інтелектуального руху і письменства XVII віку, і я мав приємність бачити, що сі огляди чимало послужили нашим історикам літератури, які публікували свої загальні курси в останніх десятиліттях.

Коли ж моя робота над моїм історичним курсом припинилась, — з початком війни, я став думати над виданням окремого огляду української літератури. Сидячи в в'язниці зимою 1914/15 р., приготував я концепт такого курсу і потім на засланні займався приготовчою роботою для нього. Не було се легко, бо ні в Симбірську, ні в Казані, ні навіть

в Москві, де я опинився зимою 1916/17, не мав я скільки-небудь доброго українського апарату. Але й те, що я зробив за ті роки, потім згинуло в огні моєї хати з початком 1918 р. Отже рік пізніше виїхав я за кордон властиво з тим тільки, що мав в голові.

Та от все-таки я реалізую свої старі наміри, випускаючи першу частину історії української літератури. Мрія сповнюється, але, як буває звичайно з мріями, не тоді і не так, як мріялось, а зовсім інакше. Не тільки те, що було зібране в роках вигнання і згинуло в київській пожежі, але й те, що я збирав для сеї праці протягом довгих попередніх років,— моя підручна бібліотека, мої матеріали, записки, виписки — зіставались для мене неприступними. В заграничних бібліотеках я не знаходив часто найбільш основних речей з сфери українознавства, не міг розшукати навіть своїх власних публікацій,— не кажучи вже про неможливість використати те, що намітив собі в архівальних і бібліотечних студіях попередніх років,— тому що не міг до тих бібліотек дістатись, ні з ними зкореспондуватись. Рокми приходилось чекати на присилку тої чи іншої книжки з краю, чи з якоїсь приватної заграничної збірки, і часто доводилось мені писати з пам'яті, за неможливістю дістати саму книгу.

Проте, не звіряючись будучині, пускаю в світ сю першу частину і маю твердий намір продовжувати сю публікацію далі, так швидко, як тільки мені мої сили і обставини дозволять, полишаючи на пізніше моїй власній праці і ще більше праці інших робітників на ниві українознавства заповнення прогалин, спростування невірної відгаданого або помилкового.

Бо, пишучи сю книгу, я не мав наміру дати підручник, компендіум, збір певно усталених фактів і докладно сформульованих висновків, котрі треба тільки вивчити. В історії нашої літератури, особливо старої, такий компендіум все буде лише малою частиною того, що варто почути і передумати свідомій людині,— чи буде то учений, чи студент, чи просто інтелігент з живим розумом і з інтересом до минулого свого краю і народу. Розмірно не багато з того, що варто взяти під увагу для зрозуміння і оцінки нашої старої культури, і словесної творчості зокрема, може бути уняте в точні формули, в конкретні, прецизні факти. Далеко більше зістається тут предметом наведення, аналогії, при бл и з н о г о розуміння і відчуження.

Стараючись сам можливо ясніше уявити собі нашу літературну творчість, за поміччю культурно-історичних дослідів та індукцій, я бажав сею працею увести й інших в

круг помічень — своїх власних і чужих, дослідів і студій над розвоєм нашого духовного життя і сеї його функції — словесного мистецтва, і то найширші круги нашого громадянства. Хотів дати їм відчутти і зрозуміти все те багатство почуття і гадки, краси й сили, яке вложено і заховано в нашій літературній спадщині. Бо ми володіємо в сій спадщині засобами далеко більшими, ніж хто-небудь думає — і ніж думаємо ми самі. Світ не оцінив їх досі відповідно — і се не диво, коли ми самі не свідомі їх властивої ціни й міри.

Так, не знаємо їх, і не цінімо їх, — тому між іншим, що шкільна практика, яка й досі панує в виучуванні нашої літератури, особливо старшої, своїми схоластичними методами відстрашує на віки від безпосередньої знайомості з її пам'ятками своїх виучеників. Замість дати ввійти, вжитися і відчутти всю красу і багатство сих людських переживань і їх естетичних втілень, вона подає їм в'язанки зверхніх дат і формальних обсервацій, котрі не лишають нічого живого й пластичного в уяві. Тому відкидаються нею непереможно, і з тим відпадає і гине безповоротно на всі будучі часи інтерес до всіх сих категорій нашого минулого!

Щоб виправити сю хибу, я в своїй праці дбав передусім про те, щоб намітити ті точки, з котрих можна найбільш всебічно, а головне найбільш безпосередньо й глибоко ввійти в сю лабораторію нашої старої творчості. Маючи сю мету і рахуючись з нерозробленістю матеріалу і нестачею приготовчих студій на сих дорогах, котрі мали увести мене і разом зі мною моїх читачів до сього творчого процесу одшедших поколінь, я бачив себе змушеним виносити не раз і такі гадки, які навіть мені самому уявилися ще тільки в загальних обрисах. Я не боявся, що з них не одна при ближчих дослідах не оправдає себе; навпаки мені не хотілось з надмірної обережності затаїти і дати затратитись поміченням, в котрих може знайтись зерно правильної гадки, плодючої ідеї, яка зможе запліднити мисль іншого дослідника і наблизити будучі покоління до нашого спільного завдання: відчуття і зрозуміння розумового і естетичного, взагалі інтелектуального життя нашого народу.

Перекартковуючи ще раз, при писанні сеї книжки, праці наших давніших дослідників, серед котрих ми мали стільки глибоких і тонких умів, я мав нагоду багато разів з приємністю спинятись на їх поміченнях і гадках, які влучно вгадували те, що з повною чи бодай значною ясністю вириковується аж тепер, в світлі порівняно-літературних, культурних і соціологічних дослідів. З радістю я помічаю в працях деяких з нинішніх дослідників відродження старих доб-

рих методів нашої науки — оперування літературою за поміччю фольклору, і навпаки — орієнтування в фольклорнім матеріалі, словеснім і етнологічним, аналогіями і паралелями літературними, своїми і чужими, котрі в одну органічну і нероздільну цілість зливають не тільки обидві половини нашої традиції — усну і письменну, що тільки в новішій нашій літературі зливаються в одну літературну цілість, але і вводять її, нашу літературну творчість, в великий загальнолюдський процес. Перебігаючи гадкою деталі наукової роботи, переведеної протягом майже півстоліття на моїх очах, і при деякій і моїй таки участі, я з утіхою бачу, як, не вважаючи на всі недогоди і перешкоди, все росте і виростає велична будова українознавства, в котрій живе як оживляючий її дух — се пізнання нашої тисячолітньої духовної творчості,—прегарний плід переживань, досягань і страждань нашого многотрудного, великого народу, не-последня, цінна частина здобутку загальнолюдського.

В тяжкій добі, коли велика політична і соціальна криза розвела і порізнила так глибоко різні часті українського громадянства, культура сього тисячолітнього нашого доробку являється тою нивою, на якій сходяться і сходитимуться порізнені групи нашої культурної верстви,—над працею, що сто літ тому викликала наш нарід з національної летаргії —

і на сторожі коло них поставлю слово!

Малим вкладом до сього діла нехай буде ся праця.

Та частина її, яка присвячена старій письменності, в головнішим являється тільки поширеним, розвиненим та ілюстрованим текстуальними ілюстраціями повторенням того, що в короткій і стислішій формі було мною виложено двадцять і кілька літ тому, в рамцях моєї «Історії України-Руси». Багато і тут, розуміється, прибуло нового, але більше в деталях. Натомість розділи, присвячені традиції усній, зроблені зовсім наново, і хоч в далеко меншій мірі вичерпують свій предмет, ніж розділи, присвячені традиції письменній, але можуть мати більший інтерес новості як проба ввести й поставити конкретно поруч себе сі дві частини нашої літературної спадщини. Короткі ж вступні розділи й соціально-історичне освітлення літературних фактів, подане по них, можуть, мені здається, мати інтерес не тільки для кращого освітлення фактів, представлених в дальших розділах, але і для заохоти до дальших праць в сім напрямі. На висловлені тут гадки я позволяю собі звернути увагу наших дослідників, старих і початкуючих.